

Ráday Pál ismeretlen kéziratot utasítása fia nevelőjének 1723-ból. A Ráday család egymást követő generációi nagy gondot fordítottak mind a fiú, mind a leány gyermekek nevelésére. Ráday Gáspár nógrádi, majd pesti alispán Pál fiát (később II. Rákóczi Ferenc kancellárját és diplomatáját) előbb a losonci református iskolában, a sárospataki kollégium partikulájában taníttatta a szintaxisig. Ezt követően a korszak nagyhíru nevelőjéhez, Braxatoris Jánoshoz küldte a rahói várba, majd Braxatoris halála után annak tanítványára, Missovitz Mihályra bízta fia nevelését. Ráday Pál önéletrajzában említi, hogy Missovitz vezetésével tanult egészen a logikáig, és neki köszönheti, hogy jelentős előrehaladást tett a tudományokban.¹ 1693-ban Selmecen, később Kőrmöcön folytatta tanulmányait, ahol filozófiát és teológiát tanult. Tizennyolc éves korában kezdte meg jogi tanulmányait.

A családi hagyományokat követve Ráday Pál szintén nagy figyelmet fordított fiai nevelésére. Ráday Gedeon (1713–1792), a költő és irodalompártoló gyermekkoráról és iskoláztatásáról több egymásnak ellentmondó, pontatlan adat látott napvilágot. Váczy János rövid életrajzában nem részletezi a költő gyermek- és ifjúkorának eseményeit.² Vas Margit szintén nem foglalkozott Ráday Gedeon iskolás éveivel, csak egyetemi tanulmányaival.³ Gálos Rezső 1953-ban megjelent tanulmányában⁴ megkísérli Ráday Gedeon iskolázása első szakaszának felderítését levéltári adatok alapján. Gálos szerint Ráday Pál előbb a losonci iskolában taníttatta fiát, majd tizennégy éves korában a pozsonyi gimnáziumba küldte Bél Mátyás felügyelete alá.⁵ Valójában Ráday Gedeon már 1723-ban, tehát tíz éves korában Pozsonyban tanult, mint ahogy az Bél Mátyás és Ráday Pál, Ráday Gedeon és szülei, valamint Ráday Pál és Gedeon nevelője, Fatavits Ferenc⁶ levelezéséből kitűnik.

Mielőtt Ráday Pál fiát az akkor már virágzó és igen elismert pozsonyi evangélikus gimnáziumba küldte, távol a szülői háztól, a nevelő, Fatavits Ferenc számára egy rövid utasítást írt, melyben húsz pontban összefoglalta azokat az elveket, melyeket a nevelőnek be kellett tartania. Az utasítást sajátkezűleg írta magyar nyelven. A jó állapotban fennmaradt irat,⁷ melynek közlésére, elemzésére és értékelésére még nem került sor, igen értékes dokumentuma a korai felvilágosodás pedagógiai eszméi hazai megjelenésének.

„Oktatás

Miképen az Paedagogusnak a reá bízott Gyermeknek mind erköltsére, mind pedig egészség s tanulására gondot kellyen viselnié és vigyáznia.

1. Legyen ara gondja, hogy a Gyermek reá szokjék hogy bizonyos órára estve le feküdjék, hogy annál is inkább regel hamarább fel kelhessen s a maga Letzkéjét meg tanulhassa, hogy az Iskolában szépen el mondhassa.

2. Regel fel kelvén leg elsőbb, ha az idő magával hozza, a természeti dolgát veggezze el, azután megmosdván szépen fel öltözzék, és ha lehet ha tsak egyszer is maga Letzkéjét olvassa el.

¹ *Ráday Pál munkái.* (Kiad. és bev. NÉGYESY László.) Bp. 1889. 179.

² *Ráday Gedeon gróf összes munkái.* Kiad. és bev. VÁCZY János. Bp. 1898.

³ VAS Margit: *Ráday Gedeon élete és munkássága.* Bp. 1932.

⁴ GÁLOS Rezső: *Levéltári adatok Ráday Gedeon diákkoráról.* = ItK 1953. 268–272.

⁵ GÁLOS Rezső: *i. h.* 268.

⁶ Fatavits Ferenc nagyon tehetséges jobbágyfiú volt. Ráday Pál támogatta tanulmányaiban, majd 1723-ban Pozsonyba küldte fia, Gedeon nevelőjeként. Fatavits két évig, 1723 és 1725 között nevelte a fiút, majd a levelezésből arról értesülünk, hogy jogi tanulmányai miatt Fatavits elhagyta Pozsonyt. Később a Ráday család jószágigazgatója lett és mint „fiscalis director” 48 éven át szolgált a családot.

⁷ *Oktatás. Miképen az Paedagogusnak a reá bízott Gyermeknek mind erköltsére, mind pedig egészség s tanulására gondot kellyen viselnié és vigyáznia.* H. n. (1720-as évek). A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének Levéltára. Ráday I. Pál iratai. IV. h. 12. sz.

3. Jóllehet, a Gyermeket minden regel Herbathevel nem lehet itathatni, mindazon által a némellykor meg találná kívánni, vagy pedig magát rosszul érezni fogná mondani, ne restelje az Paedagogus azt néki megfőzni, és a rend. ál Grajtzárokból néki regel Szarvatskát venni, iskolába el is vinni.

4. Mivel pedig a Grajtzárok tsak regelre rendeltettek légyenek, meg ne engedtesék hogy egy napot is el mulasszon, hogy azután magának kettőt vehessen, azmelly néki meg árton.

5. Iskolába menvén a Paedagogus a Gyermeket a Publicus Praeceptorinak gondviselése alá menet jól recommendálni tartozik, hogy mind erköltsére, mind pedig tanulására úgy annyira vigyázzon, hogy ha valamikor tsintalankodnék mellyre méltó büntetést megérdemelné, Gyermekhez illő fenyítéssel meg illettessék, de úgy, hogy a vétket az Paedagogus is meg hallgathassa, és ha szükség lészen, Rectornak is meg mondhassa, hogy ott is megpirongattassék.

6. Nem szabad a Paedagogusnak hogy a Gyermeket ököllet vagy pedig páltzával meg verje, hanem elsőbben mondja meg a Rectornak, ha pedig a szép szónak nem fogna engedni, a páltzát, vagy pedig a vesszőt bízvást néki a Fenyítésre átadhattya.

7. Meg tartsa a Paedagogus hogy egy Fertály Esztedeig semmit Német szónál egyebet ne tanítson, sőt inkább köz beszéde is hozzá németül légyen: a Német betűnek meg tanulása után következik az olvasás, hasonlóképen az írás és a grammatika meg magyarázása.

8. Hasonlóképen a Deák nyelvnek kezdetiben is nagy gondja légyen, hogy a Publicus Praeceptorul is a Deák szónak eredetire, értelmére, Grammaticájára jól megtaníttassék, arra is vigyázzék, hogy amit az Iskolában a Publicus Praeceptorul tanult, azt privátim is megkérdesse, s elméjébe meg ragasztassa.

9. Mint hogy pedig a Paedagogusnak étel dolgából másutt lészen szállása, légyen gondja, hogy hamarébb mind ebédjét, mind pedig vacsoráját el végezhesse, hogy azután a Gyermek mind ebédjének, mind pedig vacsorájának idején jelen lehessen, hogy a Gyermeket minden illetlen szokástól meg menthesse.

10. Vigyázzon arra is, hogy a Gyermek a Háznál se a konyhába, se az istállóba ne járjon, a mint nem is illendő, mert veszedelmes dolog.

11. Meg nem kell engedni a Gyermeknek, hogy a Paedagogus nélkül ide s tova futkározzon. Mindenütt véle légyen a Paedagogus, és reá vigyázzon, hogy az ő tselekedetei a jó erköltsel ne ellenkezzenek, vagy pedig az egészségét valami itallal, vagy alá való étellel el ne rontsa, legfőképp mikor a játékban meg melegszik, hideg vizet ne igyék.

12. A mód nélkül való játszásról el kell szoktatni, inkább Musicat tanulyon, leg főkép hegedülést a fel jedzett kottákból.

13. Gondja légyen az Paedagogusnak arra is, hogy kedvesseinek minden Hónapkor egészsége felől írjon, hogy így mind Ura Attyának, nemkülönbön kedves Asszony Annyának maga állapotya felől magát megmondhassa miképen légyen.

Mindazonáltal lészen edj kis pénz kézbe, hogy ha hirtelen kívántatnak alávaló dologra, úgymint téntára, papirosra vagy pedig ruhára való foldozásra, az belőle meg fizetethessék.

14. Jóllehet a Gyermeknek minden napra ki van rendelve egy Grajtzár, mindazáltal lehet neki Nyárban, mikor a Gyümölsnek ideje vagyon, Délután még egy Grajtzáron Gyümölsöt venni, mikor meg fogja kívánni.

15. Meg kell azt igen gondolni, hogy se a Gyermek, se pedig a Praeceptor költsön ne kérjen, se borból se ruhából se tszímából hitelbe ne végyen.

16. Ami a Kegyességnek Tudományát illeti, a Gyermek a Templomba a Német szónak kedviért át járhat, úgy az Iskolába is a Szentbeszéd hallgatására el járhat, mindazon által nem szükséges, hogy ara kénszeríttessék, hogy mindeneket meg tanulyon.. Mindazon által azokat a Textusokat, mellyek tanulásra méltóak, jól megtanulja.

17. A belső ruha iránt való gond az léssen, hogy mikor annak idejére a Praeceptor meg akarná mosatni, nem szükség a Gyermekek gazdaszszonyát iránta búsi-tani, hanem a Paedagogus a szállásán kell meg mosatni, de mielőtt ki adná, meg kell számlálni, hány darabot át ki, hogy azután ugyan annyit tudjon be venni.

18. Arra is gondot viseljen az Paedagogus, hogy a háznál való tselédek közül akik alább valók, egyet közülök a háznak meg szépítésére, tsinosítására, törődésére kérjen.

19. Mindenek felett, ami leg nagyobb, minek utána az Gyermekek könyörgés után le fektette, éjszakának idején ki ne menyen, hogy a Gyermekek magánosson lévén meg ijedjen, s magának nyavalyát szerezzon.

20. És így a Gyermekek mind a maga gondviselésére, mind pedig erköltsére és tanulására való szorgalmatosan hű és vigyázó Paedagogusnak gondviselése alá adatott.”

A rövid utasítás számos gondolata egybecseng Locke pedagógiai nézeteivel. (Feltételezhető, hogy Ráday ismerte Locke *Gondolatok a nevelésről* című, először 1693-ban megjelent munkáját, ha nem is eredetiben, de esetleg francia fordításban.) Az utasítás szövege azt jelzi, hogy Ráday Pál a nevelés mindhárom fő területét – a testi, erkölcsi és értelmi nevelést – egyformán fontosnak tartotta.

A testi nevelésről szólva – feltehetően Locke eszméi nyomán – Ráday Pál hangsúlyozza a gyermek számára megállapított napirend pontos betartásának, a rendszeres időben történő korai kelésnek és fekvésnek, a naponkénti tisztálkodásnak, a tápláló étkezéseknek, a gyümölcsfogyasz-tásnak, a lakás és a gyermek ruházata tisztaságának fontosságát.

Különös gonddal szabályozza az apa az erkölcsi nevelés kérdéseit. Ugyanúgy mint Locke, Ráday Pál is úgy véli, az ember értékét nem ismereteinek mennyisége, hanem erkölcsisége határozza meg. A nevelőnek az iskolában töltött időn kívül állandóan a fiú mellett kell lennie, és éjjel nappal ügyelnie kell a gyermekre, éppen azért, hogy őt minden ártalmas hatástól megóvjá. Nem szabad olyan helyekre engedni, ahol esetleg a cselédektől rossz példát láthat (konyha, istálló). „Semmi sem hatol bele az emberi lélekbe oly könnyen és oly mélyen, mint a példa”⁸ – vallja Locke, és talán az ő nyomán Ráday Pál is.

A gyermek erkölcsiségének formálását szolgálja az utasításnak az a pontja is, hogy sem a pedagógus, sem a gyermek nem adhat és nem vehet fel kölcsönt, és semmit sem vehet hitelbe. Ráday Pál minden napra egy krajcárt utal ki fiának, hogy azon szarvacskát, (kiflit) vegyen magának iskolába menet. A nevelőt figyelmezteti, hogy ne engedje meg a krajcárok összegyűjtését, nehogy valami számára ártalmas dologra fordítsa a fiú a pénzt.

A büntetés és testi fenyítés kérdésében az apa felvilágosodott elveket vall. Hasonlóképpen Locke nézeteihez, ő is azt vallja, hogy ha már kényszerűségből büntetni kell a gyermeket, a büntetés ne legyen túlságosan szigorú. A testi fenyítéket csak nagyon ritkán, végső szükségben lehet csak alkalmazni. Megtiltja, hogy a nevelő ököllel vagy pálcával verje a gyermeket. A meggyőzés, a szép szó híve a nevelésben, mint Locke. Ha mindezek hatástalanok, csak abban az esetben tartja megengedhetőnek a testi fenyítést.

Külön pontban utasítja a pedagógust arra, hogy a gyermek minden hónapban levélben tudósítsa szüleit egészségi állapotáról és tanulmányi előmeneteléről.⁹ Ez is az erkölcsi nevelés kérdései közé tartozik. A szülők iránti tisztelet és engedelmesség alapvető erkölcsi követelmény.

⁸ LOCKE, John: *Gondolatok a nevelésről*. [Ford. Kutschenbacher Gyula.] Bp. 1914. 116.

⁹ Fennmaradtak Ráday Gedeon gyermekkori levelei, melyeket pozsonyi diákévei alatt, tíz éves korától szüleinek írt. Ráday I. Gedeon levelezése szüleinek. 1723–1733. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének Levéltára. Ráday I. Pál iratai. IV. c. 2–2.

Érdekes az is, amit Ráday a gyermek vallásos neveléséről ír. Fontosnak tartja, hogy a fiúban korán kialakuljanak a vallás alapvető fogalmai, de a korabeli vallásos nevelés túlzásait, a gyermek számára érthetetlen, elvont elmélkedések értelem nélküli megtanulását elveti.

Az utasításban az értelmi nevelés kérdéseit Ráday Pál nem részletezi, éppen csak annyira tér ki erre, amennyi ebből a nevelő feladata. Biztos volt benne, hogy Gedeon szellemi irányítása jó kezekben van a korszak egyértelműen legkiválóbb és legkorszerűbb iskolájában, a Bél Mátyás által pietista szellemben újjászervezett pozsonyi evangélikus gimnáziumban.

Az apa véleménye szerint a játék fontos a gyermek számára, de az egyensúlyt a játék és a tanulás között fenn kell tartani. Az iskolai feladatok elvégzése, a lecke megtanulása a gyermek legfőbb dolga. Amit a gyermek az iskolában tanult, azt a nevelő ismételve át vele még ugyanazon a napon, majd másnap reggel szakítsanak időt arra, hogy az iskolába indulás előtt a napi leckét újra átvegyék. A latin nyelv alapos megtanulása mellett az apa egy modern nyelv, (a német) elsajátítását alapvető fontosságúnak tartja, a német felvilágosodás gondolkodói általában. Külön hangsúlyozza Ráday Pál a zenetanulás fontosságát. Hegedülni taníttatja Gedeont.

Két éven át, 1723–1725-ig a nevelő, Fatavits Ferenc a fenti alapelvek pontos megtartásával nevelte Ráday Gedeont. A tíz-tizenkét éves fiú szép kézirással írott kedves levelei arról a bensőséges viszonyról tanúskodnak, mely közte és szülei között fennállott. A levelekből megtudhatjuk, hogy Gedeon, apja utasítása szerint pontos napirend szerint él. „Én, mivel mindenkor órára fekszem le, órára kelek fel, órára tanulok és órára mulatom magamat, azért hála Istennek semmi egészségem változását nem érzem.” – írja szüleinek 1723. november 7-én. Megtudhatjuk a levelekből, hogy sokat tanul, szorgalmasan jár templomba, hegedül és szabadidejében a Pozsony körüli erdőkben és gyümölcsösökben tölti az idejét nevelőjével.

Pozsonyban az iskola közelében, Bél Mátyás házában laktak. Bél, aki ekkor már nem tanított, de mégis szoros kapcsolatban volt az iskolával, latin nyelvű leveleiben tájékoztatta Ráday Pált fia tanulmányi előmeneteléről és egészségi állapotáról.¹⁰

Gedeon, mikor Pozsonyba került, már jól tudott írni és olvasni, sőt tisztában volt a latin és a német nyelv alapelemeivel is. Feltehetően a grammatisták osztályában, a quartában kezdett tanulni 1723-ban. Az iskola anyakönyve szerint 1723-ban a quartának 19 tanulója volt, ezek egyike lehetett Ráday Gedeon is.¹¹ Az osztály tananyagának nagy részét a latin nyelvtan képezte. Még a katekizmust is latinul tanulták. Rhenius kézikönyve szerint sajátították el a latin grammatikát és a szintaxisból a legfőbb szabályokat. Német nyelvre fordították Langius szövegeit, nyelvtanilag elemezték és könyv nélkül is megtanultak néhány szólásformát. Ezekon kívül földrajzi alapismerteket, számolást és szépírást tanultak.

Az utasítás szövegéből is jól látható, hogy Ráday Pál mennyire nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy fia jól megtanulja a német nyelvet. 1724-ben több levélben is szó esik a német nyelv tanulásának kérdéseiről. 1724. április 28-án Fatavits Ferenc arról tudósítja Ráday Pált, hogy „e jövő Examenünkben, melly 8. Maji áll be, az Urfiat Syntaxisra akarják promoteálni.”¹² Az apa véleményét kéri arra vonatkozóan, hogy menjen-e Gedeon a felsőbb osztályba, vagy maradjon-e még a quartában, „mivel a Német írásban még nem olyan expeditus” tanárai véleménye szerint. Eddig „a Praeceptor mindent táblára le írt, de már itt tsak dictállya” írja Fatavits és ő egyedül nem

¹⁰ Az 1723–1725 közötti időszakból öt levél maradt fenn, melyeket Bél Mátyás írt Ráday Pálnak Gedeon fia tanulmányairól. In: *Bél Mátyás levelezése*. S. a. r., bev., jegyz. SZELESTEI N. László. Bp. 1993.

¹¹ Vö.: MARKUSOVSKY Sámuel: *A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története*. Pozsony, 1896. 341.

¹² Fatavits Ferenc levelei Ráday I. Pálnak. 1723–1730. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének Levéltára. Ráday I. Pál iratai. IV. c./2–1. 257. sz.

dönthet abban, hogy képes lesz-e a magasabb követelményeknek német nyelvből is eleget tenni a gyermek.

Egy későbbi levélből kiderül, hogy 1724 szeptemberében a fiú már a syntaxisták osztályában tanult, a novitiusok (a kezdők) csoportjában. Tehát az apa nyilván úgy gondolta, hogy a gyermek inkább kerüljön magasabb osztályba, tegyen eleget az ottani követelményeknek. A nevelő tájékoztatja Rádayt, hogy „az ő és több Novitius társai kedvéért a Grammatikát fogják röviden repetálni, s úgy fognak azután a Syntaxishoz.” Hogy a német írásban a többiekkel lépést tarthasson, Parvi Mihályhoz járt magánórákra. Úgy tűnik, hogy latin magánórákat is kellett vennie. Bél Mátyás gyermekeivel együtt egy idősebb diák tanította. Ebben az osztályban latin és német nyelven is tanulták a katekizmust. Rhenius és Bél Mátyás szintaxisa szolgált latin nyelvtankönyvül. Cornelius Nespos alapján utánzásokat készítettek írásbeli gyakorlatul. Földrajzot, számolást és szépírást is tanultak.

Nagy veszteség érte Ráday Gedeont, mikor 1725 májusában Fatavits Ferenc megvált tőle. Ráday Pál tanácsára és támogatásával jogi tanulmányokat kezdett. Fennmaradt Ráday Pál sajátkezü levele, melyet fia nevelőjéhez írt. Ebben Ráday Pál azt fejtegeti, hogy a felnőttkori nyelvtanulás, nem hoz igazi eredményt, ezért, bármennyire is meg van elégedve Fatavich nevelői munkájával, nem tanácsolja neki, hogy a német nyelv tanulása, és Gedeon miatt továbbra is Pozsonyban maradjon.

„Ami a magad Projectumát illeti, én nem javalhatom, mert egészen idő vesztés lesz. Én tudom magamrul, hogy a ki illy idejében kezdi a Német szót, soha bizony célját el nem éri. Azt sem, hogy egy becsületes diskurzust formálhasson, annyival inkább pennára tehessen valamelly derekas dolgot...

Ha az én tanácsomat akarod fogadni, Pünkösöd után jöjj le. Én ugyan fél esztendőig mellettem való létedet azért akartam, hogy a Törvények principiumit munkálhatam volna, de ha mindjárt tetszik Prokátorhoz menned, azt sem bánom, adok lovat, és ruházattal eltartlak kevés költséggel együtt a mi kívántatni fog, ugy javallom pedig, hogy legalább vagy három esztendőig continuáld a Patvariát, hogy ugyanis a prokátorsághoz is kaphass.”¹³

Fatavits Ferenc megfogadta Ráday Pál tanácsát. Gedeon nevelését átadta valaki másnak, majd Pozsonyt elhagyva jogi tanulmányokba kezdett. Távozása után Gedeon mellett egymást váltották a különböző nevelők. Egyikük sem bizonyult megfelelőnek. Bél Mátyás 1725. szeptember 20-án azt írja Ráday Pálnak, hogy fia jelenlegi nevelője nyomába sem érhet Fatavitsnak.

„Paedagogum Gedeonis nostri, quod adtinet, vix ille vmbam Fatavitschii refert, siue mores suos, siue pueri curam respicio Accedit, quod exlex degat, et nemine quidquam admonitionis acceptet praetextendo: Nékem sem Gazdám, sem Rector sem Pap nem parantsol. Monui quidem hominem, in caussa Gedeonem concernente, sed ille ritu prorsus rusticano mihi obuiauit.”¹⁴

Nem ismeretes, hogy a különböző nevelők, milyen elvek szerint nevelték a fiút, és ismerték-e a korábbi nevelő számára írt utasítást. Valószínűleg nem. Az 1725 és 1730 közötti időkből fennmaradt levelekben, melyeket Bél Mátyás és Beer Frigyes Vilmos írt Ráday Pálnak Gedeon iskolai előmeneteléről, gyakran esik szó a hanyag és alkalmatlan nevelőkről.

¹³ Ráday Pál levelei Fatavits Ferenchez. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének Levéltára. Ráday I. Pál iratai. IV. c./ 2–1. 270/a. sz.

¹⁴ *Bél Mátyás levelezése.* S. a. r., bev., jegyz. SZELESTEI N. László. Bp., 1993. 145.

Kisebbségi megszakításokkal 1730-ig tehát 17 éves koráig tanult Ráday Gedeon Pozsonyban, majd a frankfurti egyetemre ment. Az egyetem kiválasztásának folyamatáról, Ráday Pál, Kármán András és Gyöngyösi Pál e tárgyban történt levelezéséről Gálos Rezső már idézett tanulmánya és Vas Margit monográfiája tájékoztat.

FEHÉR KATALIN

A könyv és a könyvtár szerepe Bessenyei György életében. Ismeretes a szakirodalomból, hogy Bessenyei György bécsi tartózkodásának utolsó éveiben a Hofbibliothek címzetes könyvtárosa volt. Kinevezését Mária Teréziának köszönhette, aki – miután az író elvesztette ügyvivői állását – 1780. január 25-i elhatározásával évi kétezer forintos kegydíjjal létszám fölötti, címzetes könyvtárosnak nevezte ki Bessenyeit az udvari könyvtárba. E kinevezés lehetősége már korábban felvetődött, pontosabban 1774-ben, kevéssel a testőrsegtől való távozása után. Mária Terézia komornája, Grass bárónő már akkor javasolta az uralkodónőnek, hogy az író a Kollár Ádám irányítása alatt álló könyvtárba helyezték el. A terv csak hat évvel később valósult meg, amikor Bessenyei állás és jövedelem nélkül maradt. Közben azonban Kollár befolyása csökkent, mert 1777-ben Mária Terézia Gottfried van Swieten kinevezte a Hofbibliothek prefektusának, és bár Kollár igazgatói beosztása megmaradt, a személyi ügyekben a prefektus döntött. Ő pedig, amikor 1779 végén kísérlet történt Bessenyei támogatói részéről könyvtárosi kinevezésére, van Swieten ezt megakadályozta. A prefektus ellenkezését és egy bizonyos Martines nevű könyvtárőr féltékenységét Mária Terézia úgy hidalta át, hogy az említett 1780. januári elhatározásában Bessenyeit „létszám fölötti, címzetes könyvtárőr”-nek alkalmazta.¹ Ennek a kinevezésnek a szövege már ismert, ezúttal közöljük a leirat másolatát is.²

A szövegből kiderül, hogy Bessenyei kinevezésével egyidejűleg történt intézkedés Anton Bianchi alkalmazásáról is.³ Bianchi, aki egyébként Bécsben Bessenyeivel lakott együtt a Rauchsteingasse 474 szám alatt, többszöri kísérlet után nyerte el kinevezését. Őt melegen támogatta van Swieten, bizonyára a gyűjtemény munkatársaitól elvárta, keleti nyelvekben való jártassága miatt. Tehát kompromisszumos megoldás született: a megüresedett adjunktusi helyre Bianchit vették fel, de Bessenyeit is alkalmazták, igaz hogy csak „létszám feletti, címzetes könyvtárőr” minőségben. E „bizonyos magyar nemes” kinevezésénél még azt is kikötötték, hogy könyvtárosi alkalmazása nem válhat valóságos és fizetéssel járó munkakörrel, hanem csak az ott elvégzendő munkálatokra szorítkozhat.

Bessenyeinek a Mária Teréziától élvezett 2000 ft-os évjáradéka csaknem duplája volt a könyvtári örök fizetésének, akik fejenként csak 1200 ft-ot kaptak. (Az írnokok évi fizetése 250–700 ft, a könyvtárszolgáké 300–400 ft között volt.) Ezt az összeget az uralkodónő biztosította az írónak, és nem az udvari könyvtár. Ezért történt, hogy Bessenyei könyvtári állása szorosan függött Mária Terézia személyétől; utóda II. József hamarosan, 1782-ben meg is fosztotta tőle. Ez egyszersmind végét jelentette az író bécsi tartózkodásának.

E két esztendő is sokat jelentett számára, hiszen a gazdag gyűjteményben hozzájuthatott olyan könyvekhez is, melyeket Bécsben egyébként nehezen kaphatott volna meg. A Hofbibliothekben megtalálhatók voltak a felvilágosodás radikálisabb íróinak munkái is, azok, amelyek nyílt forgalmazása tiltva volt.

¹ L. CSÓKA J. Lajos: *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám*. Pannonhalma, 1936. 319–320. – KÖKAY György: *Bessenyei György és a bécsi Hofbibliothek*. = MKsz 1978. 322–327. és Utó.: *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Bp. 1982. 20–26.

² CSÓKA J. Lajos: *Bessenyei és a bécsi udvar*. Pannonhalma, 1936. 13.

³ Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Protocollum in Hof-Parthey Sachen de Anno 1779. 1790. No. 36. 193–194.